

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
Факультет реабілітаційної педагогіки та соціальної роботи
Кафедра спеціальної педагогіки та спеціальної психології

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Формування моторних і мовленнєвих ритмічних процесів у дітей старшого дошкільного віку із заїканням засобами логоритмічних вправ

Виконала студентка групи СОм-2(1)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Гулько Ольга Анатоліївна
Керівник: Жадленко І. О.
Рецензент: Сущенко Л. О.
Нормоконтроль _____ Анна КІРІЛЛОВА

Запоріжжя
2021 р.

РЕФЕРАТ

Магістерська робота: 77 с., 1 табл., 9 рис., 44 джерела, 7 додатків.

Об'єкт дослідження – моторні і мовленнєві ритмічні процеси у дітей старшого дошкільного віку із заїканням.

Мета дослідження – проаналізувати теоретичний аспект вивчення моторних та мовленнєвих ритмічних процесів, продіагностувати, виявити ефективність формування моторних і мовленнєвих ритмічних процесів у дітей старшого дошкільного віку із заїканням засобами логоритмічних вправ, розробити методичні рекомендації для вчителів-логопедів та батьків.

Методи дослідження: теоретичні методи: (вивчення і теоретичне узагальнення наукових матеріалів зі спеціальної педагогіки та логопедії; аналіз анамнестичних даних; консультації та бесіди з батьками, спеціалістами з метою вивчення симптоматики рухового та мовленнєво-рухового аналізатора); дослідницькі методи: праксиметричні (вивчення та аналіз інноваційного педагогічного досвіду), діагностичні (інтерв'ювання), обсерваційні (пряме і опосередковане спостереження), констатувальний, діагностичний, порівняльний експеримент. Статистичні методи: групування, індексний метод, табличний метод, метод середніх величин, вибірковий метод, аналіз.

Функціональні аспекти моторно-мовленнєвого розвитку у дітей старшого дошкільного віку із заїканням тісно пов'язані базовим морфофункціональним забезпеченням моторики та мовлення, що передбачає активізацію кори головного мозку, покращення кровопостачання до головного мозку, відновлення іннервації рухового та артикуляційного праксису. Завдяки використанню автором мультидисциплінарного підходу, висвітлено філософські, психофізіологічні, нейробіологічні, психологічні і лінгвістичні аспекти природи ритму. Автором визначені порівняльні показники рівня розвитку моторного та мовленнєвого ритму до проведення логоритмічних вправ та після. Автором визначений комплекс логоритмічних вправ для розвитку моторного та мовленнєвого ритмів у дітей старшого дошкільного віку із заїканням.

РИТМ, РИТМІЧНІ ПРОЦЕСИ, МОВЛЕННЄВИЙ РИТМ, МОТОРНИЙ РИТМ, МОВЛЕННЄВІ ОДИНИЦІ, ДИЗРИТМІЧНІСТЬ, СПРИЙНЯТТЯ, ВІДТВОРЕННЯ ВЕРБАЛЬНОГО РИТМУ, ЛОГОРИТМІКА, ЛОГОРИТМІЧНІ ВПРАВИ, ФОРМУВАННЯ.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Актуальність дослідження зумовлена концептуальними засадами реформування початкової освіти (Закон України «Про освіту», Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки), на основі яких висуваються високі вимоги до рівня мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку як передумови успішного опанування програми навчання у початковій школі. Особливої уваги потребують діти, які йдуть до школи з важкими порушеннями мовлення.

Суттєве значення ритму в організації мовленнєвої функції і недостатня розробленість даної проблеми в логопедії вказують на актуальність вивчення моторного та мовленнєвого ритмів у дітей старшого дошкільного віку із заїканням, яка передбачала б створення спеціальних умов для ефективного розвитку та підвищення рівня успішності моторного та мовленнєвого ритмів, а саме розвиток ритмічних процесів засобами логоритмічних вправ.

Розвиток мовлення розглядається як оволодіння складною системою мови, що складається зі стабільних і стійких базових структур (Л. Виготський, І. Зимня, О. Лурія, О. Потебня, Л. Щерба та ін.) у процесі соціальної комунікації (А. Богуш, І. Мартиненко, Н. Пахомова, В. Тарасун та ін.) за умови нейробіологічної готовності церебральних систем і підсистем (І. Абелєва, М. Жинкін, О. Лурія, М. Хватцев та ін.). Особливостям навчання і виховання школярів із мовленнєвими порушеннями присвячено праці С. Коноплястої, О. Літовченко, І. Марченко, О. Ревуцької, Є. Соботович, В. Тарасун, Н. Чередниченко.

В. Галущенко, Н. Новіковою, С. Притиковською, М. Фідірко та ін. досліджували особливості рухового розвитку в дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення. Науковцями розглянуто та підтверджено, що у дітей старшого дошкільного віку із мовленнєвими порушеннями

спостерігається недостатній розвиток дрібної моторики, порушення обсягу, точності, координації рухів, недостатній розвиток вербального ритму.

Науковці зазначають, що у дітей із заїканням наявні відхилення як у вербальній, так і у руховій сфері, що зумовлено здебільшого морфофункціональним станом таких дітей.

Моторні ритмічні процеси на сьогодні вивчені більш детально порівняно з мовленнєвими ритмічними процесами. Завдяки ритму формується звичка ритмічно організовувати свою діяльність, свої рухи, мовлення. Водночас на сьогодні наукове обґрунтування проблеми взаємодії моторних і мовленнєвих ритмічних процесів при онтогенезі і дизонтогенезі є недостатньо розроблене. Потреба комплексного вивчення даної проблематики стала рушійною силою до проведення експерименту дослідження.

Об'єкт дослідження – моторні і мовленнєві ритмічні процеси у дітей старшого дошкільного віку із заїканням.

Предмет дослідження – формування моторних і мовленнєвих ритмічних процесів у дітей старшого дошкільного віку із заїканням засобами логоритмічних вправ.

Мета дослідження – проаналізувати теоретичний аспект вивчення моторних та мовленнєвих ритмічних процесів, продіагностувати, виявити ефективність формування моторних і мовленнєвих ритмічних процесів у дітей старшого дошкільного віку із заїканням засобами логоритмічних вправ, розробити методичні рекомендації для вчителів-логопедів та батьків.

Завдання:

1. Вивчити та проаналізувати науково-методичну та психолого-педагогічну літературу з даної теми.

2. Провести діагностичне дослідження та охарактеризувати стан моторних і мовленнєвих процесів у дітей старшого дошкільного віку із заїканням.

3. Провести корекційно-розвиткову роботу, щодо формування моторних та мовленнєвих ритмічних процесів у дітей старшого дошкільного віку із заїканням засобами логоритмічних вправ.

4. Розробити методичні рекомендації для вчителів-логопедів, батьків щодо ефективності формування моторних та мовленнєвих ритмічних процесів у дітей старшого дошкільного віку із заїканням засобами логоритмічних вправ.

Методи дослідження:

– теоретичні методи: вивчення і теоретичне узагальнення наукових матеріалів зі спеціальної педагогіки та логопедії; аналіз анамнестичних даних; консультації та бесіди з батьками, спеціалістами з метою вивчення симптоматики рухового та мовленнєво-рухового аналізатора;

– дослідницькі методи: праксиметричні (вивчення та аналіз інноваційного педагогічного досвіду), діагностичні (інтерв'ювання), обсерваційні (пряме і опосередковане спостереження), констатувальний, діагностичний, порівняльний експеримент;

– статистичні методи: групування, індексний метод, табличний метод, метод середніх величин, вибірковий метод, аналіз.

Методологічне підґрунтя дослідження:

– особливості рухового розвитку в дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення (В. Галущенко [17], Н. Новіковою, С. Притиковською, М. Фідірко та ін).

– морфофункціональний взаємозв'язок моторики і мовлення (П. Анохін, М. Бернштейн [5], Л. Виготський, М. Кольцова, О. Лурія, І. Павлов, та ін.).

– закономірності розвитку моторики та мовлення дитини (А. Богуш [8, 9], Л. Виготський [13] та ін).

– роль рухового розвитку у формуванні вербального розвитку (М. Бернштейн [5], М. Кольцова [26] та ін.).

– особливості становлення мовлення і рухів у дітей із особливими освітніми потребами (О. Боряк [10], Г. Волкова [16], С. Конопляста [25], Н. Манько [29], Ф. Сохін [35], Ю. Філатова [39], М. Шеремет [43] та ін).

– взаємозв'язок рухового розвитку з різними компонентами загального розвитку дітей (О. Дубогай, М. Єфименко, Ю. Лянной, О. Романчук, Б. Сермеєв [40] та ін.).

– особливості моторики у дітей із порушенням зору (А. Андрасян, В. Вертугіна, В. Ковиліна).

– особливості моторики у дітей із порушенням слуху (А. Івахненко, Н. Лещій, О. Форостян).

– особливості моторики у дітей із порушенням інтелектуальним порушенням (В. Вайзман, О. Литовченко).

– особливості моторики у дітей із порушенням з порушенням опорно-рухового апарату (С. Холодов, О. Чеботарьова).

Апробація результатів дослідження відбулась на конференціях:

1. Всеукраїнська науково-практична конференція «Соціальна та життєва практика в структурі професійної підготовки: теорія і практика», яка відбулася 17 травня 2017 року в м. Запоріжжі в Хортицькій національній академії.

2. II Міжнародна студентська науково-практична конференція «Спеціальна педагогіка: професійний дебют», яка відбулася 20 квітня 2018 року в м. Мінськ в університеті імені Максима Танка.

3. IV Міжнародна науково-практична конференція «Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі», яка відбулася 9 жовтня 2018 року в м. Суми в університеті імені А. С. Макаренка.

4. II Всеукраїнський (з міжнародною участю) науково-практичний форум студентів «Розвиток спеціальної освіти: студентський формат», який

відбувся 22–23 листопада 2018 року в м. Кам'янець-Подільському в університеті імені Івана Огієнка.

5. III Всеукраїнський (з міжнародною участю) науково-практичний форум студентів «Розвиток спеціальної освіти: студентський формат», який відбувся 22–23 листопада 2019 року в м. Кам'янець-Подільському в університеті імені Івана Огієнка.

Дослідження проводилося на базі дошкільних груп дошкільного навчального закладу (ясла-садок) комбінованого типу № 237 «Смородинка» Запорізької міської ради Запорізької області.

Структура та обсяг магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (найменувань), додатків. Загальний обсяг роботи – 77 сторінок, із них 51 – сторінок основного тексту.

ВИСНОВКИ

Теоретичне обґрунтування взаємозв'язку моторних і мовленнєвих ритмічних процесів та результати емпіричного дослідження щодо визначення типологічних показників сформованості моторних і мовленнєвих ритмічних процесів у дітей старшого дошкільного віку із заїканням дозволили сформулювати висновки відповідно до поставлених завдань:

1. На основі теоретичного аналізу філософської, психофізіологічної, психологічної, лінгвістичної, нейрофізіологічної, нейропсихологічної літератури, поглиблено та конкретизовано розуміння сутності понять «ритм», «моторний ритм», «мовленнєвий ритм». Узагальнюючи підходи, які існують на сьогоднішній день у науковій літературі, визначається, що ритм належить до числа фундаментальних природних закономірностей, є інтегративним регулятором усіх процесів живої природи та умовою існування біологічних об'єктів. Ритм – це рівномірне чергування мозкових, моторних, сенсомоторних, звукових, мовленнєвих, зображальних елементів у відповідній послідовності. Ритм безпосередньо пов'язаний з мовленням та моторикою, тому мовленнєвий та моторний ритми функціонують як одне ціле та одночасно як самостійні складові. Ритмічною характеристикою володіють всі рівні рухів, визначених М. Бернштейном, які характеризуються, як здатність здійснювати рухи у часі згідно з певним малюнком. Мозковий ритм – це механізм передачі сигналів між областями мозку. Моторний ритм – це рівномірне чергування рухів у відповідній послідовності за певний відрізок часу. Моторний ритм нерозривно пов'язаний з мовленням. Порушення моторного ритму веде за собою порушення мовленнєвого ритму, та мовлення взагалі. Мовленнєвий ритм – це рівномірне чергування мовленнєвих одиниць у відповідній послідовності за певний відрізок часу. Мовленнєвий ритм відноситься до найбільш складних видів ритмічної активності ЦНС. Він бере участь в реалізації важливої

діяльності людського мозку – сприйнятті, породженні, відтворенні мовлення. Вчені встановили, що в характеристиках мовленнєвого ритму у дітей в нормі є чітка динаміка послідовності динамічних ритмічних процесів на різних рівнях мовлення – від звукового і словесного рівнів мовленнєвого ритму у дошкільнят до синтагменного ритму мовлення молодших школярів. Одним із ранніх показників дисфункції в організмі є порушення синхронізації ритм.

Моторний та вербальний (мовленнєвий) ритм є взаємопов'язаними компонентами, які розвиваються паралельно один одному. Ритм має пряме відношення до розвитку організму в цілому, з самого початку його зародження. Всі функції внутрішньоутробно розвиваючого організму підпорядковуються певному ритму. Уже в плацентних тканинах, що оточують зародок, виявляються ритми, також ритм є і в самому зародку. При народженні дитина знаходиться в особливому стані, положенні тощо і лише після відновлення ритмічної активності мозку можна зберегти життя дитини. Регулярна ритмічна активність мозку дозволяє дитині зробити перший вдих і здійснити крик. Потім починається становлення ритмічних процесів, що забезпечують подальше збереження і розвиток вітальних функцій.

Формування ритмічної структури слова на домовленнєвому рівні залежить від рівня розвитку слухового сприйняття немовленнєвих звуків, формування операції серіації, сприйняття та відтворення ритмічних малюнків. Подальший розвиток мовленнєвого та моторного ритмів розвивається, орієнтуючись на попередні етапи розвитку. Функції, діяльність і безпосередньо ритм дитини поступово вдосконалюється. Багато рухових та мовленнєвих дій в подальшому доведені до автоматизації, тому і ритм цих дій також доведено до автоматизації. З кожним віком, під час фізіологічного зростання, зростає та удосконалюється моторна сфера дитини, а разом з тим і мовленнєва організація та мовлення в цілому. Онтогенез моторних і мовленнєвих ритмічних процесів свідчить про те, що ритм є одним з найважливіших індикаторів дозрівання мовленнєво-рухових механізмів.

2. Досліджено стан моторних і мовленнєвих процесів у дітей старшого дошкільного віку із заїканням. В константувальному експерименті взяли участь 16 дошкільників дошкільного навчального закладу (ясла-садок) комбінованого типу № 237 «Смородинка» Запорізької міської ради Запорізької області.

Діагностика моторного та мовленнєвого ритмів здійснювались у III етапи: збір анамнестичних даних про клінічний (неврологічний, соматичний) анамнез; збір анамнестичних даних про мовленнєвий та моторний анамнез дітей старшого дошкільного віку із заїканням; вивчення стану розвитку моторного, вербального (мовленнєвого) ритмів під час виконання дітьми старшого дошкільного віку із заїканням спеціальних вправ у спеціально створених умовах. Діагностичним інструментарієм констатувального експерименту є методики обстеження окремих структурних компонентів моторного та вербального (мовленнєвого) ритмів у дітей дошкільного віку із порушенням мовлення, розроблені Л. Медніковою.

Результати констатувального експерименту, підтвердили, що моторика та мовлення взаємопов'язані компоненти, та взаємозалежні один від одного. У дітей старшого дошкільного віку із заїканням, порушується як сприйняття моторного ритму, відтворення моторного ритму так і відтворення мовленнєвої відповіді. Якісний та кількісний аналіз результатів дослідження свідчить про те, що у більшості дітей старшого дошкільного віку із заїканням переважає середній та низький рівні сформованості моторного та мовленнєвого ритму. При порушенні у дитини моторики, відповідно моторного ритму, порушується мовлення, відповідно мовленнєвий ритм та навпаки, це свідчить про те що зони головного мозку, які відповідають за моторику та мовлення знаходяться близько один до одного та безпосередньо впливають на розвиток дитини, що й викликає дизритмічність моторних і мовленнєвих процесів.

3. Комплекс корекційно-розвиткової роботи для розвитку моторного та мовленнєвого ритму для дітей старшого дошкільного віку із заїканням

розроблений Н. Гончаровою, Е. Прокопенко, Ю. Філатовою. Корекційно-розвиткова робота проводилась на логопедичних та логоритмічних заняттях, протягом 1 місяця, 2 рази на тиждень. Всього було проведено 60 занять. Заняття тривало – 30 хвилин. Корекційно-розвиткова робота щодо розвитку моторного та мовленнєвого ритму охоплювала три етапи: 1 етап. Розвиток сприйняття та виховання темпу, ритму рухів, моторного ритму; 2 етап. Розвиток темпу та ритму мовлення, а саме розвиток складового, словесного і синтагменного ритмів; 3 етап. Розвиток темпо-ритмічних і координаторних здібностей, розвиток зв'язного мовлення.

На всіх трьох етапах поставлені цілі були досягнені, зміст етапів був виконаний. Під час етапів корекційно-розвиткової роботи діти розвивали темп, ритм рухів та сприйняття моторного ритму, розвивали темп та ритм мовлення, а саме розвиток складового, словесного і синтагменного ритмів на логопедичних заняттях, розвивали темпо-ритмічні і координаторні здібності, зв'язне мовлення в логоритмічних іграх.

Після проведення всіх трьох етапів корекційно-розвиткових занять, ми провели порівняльну характеристику розвитку моторного та мовленнєвого ритмів у дітей старшого дошкільного віку із заїканням до проведення корекційно-розвиткових вправ та після. Діагностичним інструментарієм експерименту були методики обстеження окремих структурних компонентів моторного та вербального (мовленнєвого) ритмів у дітей дошкільного віку із порушенням мовлення, розроблені Л. Медніковою. Можна зазначити, що після проведення корекційно-розвиткових вправ у дітей відсутній нульовий та низький рівні відтворення, а переважають середній та достатній рівні відтворення моторного та мовленнєвого ритмів. Ми експериментально підтверджуємо, що вибрана корекційно-розвиткова робота, проведенні логопедичні та логоритмічні заняття з дітьми щодо розвитку відтворення моторного та вербального ритмів сприяла значному покращенню результатів.

4. Розглянувши теоретичне обґрунтування взаємозв'язку моторних і мовленнєвих ритмічних процесів, результати емпіричного дослідження

порушення моторного та мовленнєвого ритмів та етапи корекційно-розвиткової роботи, які сприяли розвитку моторного та мовленнєвого ритмів ми запропонували:

– загальні методичні рекомендації батькам, які виховують дитину старшого дошкільного віку із заїканням;

– методичні рекомендації для вчителів логопедів та батьків, щодо розвитку мовлення дитини старшого дошкільного віку із заїканням на логопедичних заняттях;

– методичні рекомендації для вчителів логопедів та батьків, щодо розвитку мовлення дитини старшого дошкільного віку із заїканням на логоритмічних заняттях.

Визначили:

– структуру логопедичного, логоритмічного заняття для розвитку моторного та мовленнєвого ритмів у дітей старшого дошкільного віку із заїканням;

– рекомендовані ігри та вправи для використання батьками та вчителями-логопедами, для розвитку моторного та мовленнєвого ритмів, у дітьми старшого дошкільного віку із заїканням.